

СТРУКТУРА ПЕРФЕКЦІОНІСТСЬКИХ НАСТАНОВ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Завдання професійної підготовки фахівців до здатності надавати ефективну психологічну допомогу людям, передбачають становлення перфекціоністської налаштованості на якісне виконання своїх професійних функцій ще у процесі здобуття вищої освіти.

Мета роботи – на основі факторного аналізу проілюструвати розвиток перфекціоністських настанов студентів-психологів.

Факторний аналіз [1, с. 251-277] проведено на основі даних комплексу таких методик: проективної методики „Мотиваційний тест Хекхаузена” [3], методики діагностики мотивації успіху і страху невдачі А.О. Реана [4, с. 102-103] та мотивації досягнення А. Мехрабіана [4, с. 98-102], тесту-опитувальника мотивів афіліації А. Мехрабіана [4, с. 95-98], методики „Здатність до самоуправління” М.М. Пейсахова [2, с. 339-347], методики „Визначення типу особистості і можливих розладів даного типу” Дж. Олдхема і Л.Морріса [2, с. 290-332].

Дослідження проводилося на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зі студентами I-V курсів спеціальності „Психологія”. Усього в дослідженні взяло участь 240 студентів.

Загальну картину виявлених факторів по вибірці в цілому та по курсах зокрема відображено в табл. 1.

Факторний аналіз, проведений за даними I-го курсу ($n = 78$), дозволив виявити 7 факторів – прихованих причин взаємовідповідності окремих змінних; з них загальних факторів шість (фактори 1-6); спеціальних – один (сьомий). Причому лише за першими трьома факторами змінні набирають статистично значущі навантаження (більше 0,7). Однак і решту чотири фактори необхідно враховувати, оскільки їх власні значення більші за 1 (відповідність критерію Кайзера).

Використаний нами метод факторного аналізу – метод максимальної правдоподібності, дав можливість визначити власні значення виділених факторів. Аналіз величин власних значень факторів свідчить, що максимальний вплив на змінні здійснює 1-й та 3-й фактори, дещо менший – 2-й та 4-й, і найменший – 5-7-й фактори, власні значення яких більші за 1.

Виявивши назви змінних з найбільшим навантаженням по кожному із 7-ми факторів, ми присвоїли кожному факторові назву (табл. 1), що, певним чином, поєднує зміст включених до нього змінних.

Аналізуючи зміст факторів, виділених на I-му курсі, послідовно висвітлюється несприятлива картина: перший, четвертий і навіть третій та п'ятий фактори дають можливість сподіватися на реалізацію перфекціоністських настанов першокурсників, тоді як решта факторів – поступово нівелюють вказані сподівання: успіх не очікується, замінюючись сподіваннями без надії, тобто досягнення – лише у мріях. Ситуацію підсумовує „приземлено-конформний” тип особистості, який об'єктивно не може претендувати на досягнення, звернення та професійну досконалість.

У результаті проведеного нами факторного аналізу на основі даних по вибірці II-го курсу ($n = 39$), виявлена факторна структура з дев'яти складових, серед яких п'ять загальних факторів (1-й, 2-й, 4-й, 7-й та 8-й) та чотири спеціальні (3-й, 5-й, 6-й, 9-й).

За даними вибірки III-го курсу ($n = 41$) стало виділення дев'яти факторів: два спеціальних (5-й, 7-й) та сім загальних (1-4-й, 6-й, 8-й, 9-й), причому чотири з них (3-й, 6-й, 8-й, 9-й) статистично значуще зі змінними не пов'язані.

Таблиця 1

Зведена таблиця виявлених факторів перфекціонізму, їх навантаження та інформативності

Фактор и	Вибірка					
	I курс ($n = 78$)	II курс ($n = 39$)	III курс ($n = 41$)	IV курс ($n = 42$)	V курс ($n = 40$)	В цілому ($n = 240$)
1	попередження невдачі	наївний оптимізм	перестраховальник	прийняття невдачі	мотивація уникання невдач	попередження невдачі
Інфор	6,43 52 %	4,92 34 %	5,12 32 %	6,04 24 %	5,21 39 %	5,07 39 %
2	безнадія	сподівання на удачу	очікування успіху	обгрунтоване очікування успіху	наближення успіху	очікування успіху
Інфор	2,21 28 %	3,77 25 %	3,81 38 %	2,62 37 %	4,01 37 %	2,36 29 %
3	відчайдух	життя як служіння іншим	свідомий себе ексцентрик	обгрунтоване попередження невдачі	авантюрна, небезпечна агресивність	самозакоханий тип особистості
Інфор	4,73 36 %	3,94 33 %	2,68 31 %	2,31 34 %	4,10 41 %	4,16 22 %
4	володіння ситуацією	незалежний тип особистості	свідоме уникання невдачі	турботливо-владний тип особистості	відсутність самоконтролю	неволодіння ситуацією
Інфор	2,74 26 %	2,72 29 %	2,36 32 %	5,28 53 %	2,23 16 %	1,91 24 %

5	турботливий тип особистості	марні сподівання	сам по собі	конформність	розваги в колі друзів	турботливий тип особистості
Інфор	1,72 28 %	2,27 33 %	2,31 27 %	2,36 23 %	1,82 25 %	1,44 29 %
6	без надії сподіваюся	амбіційна драматичність	пасивне очікування ймовірного успіху	несподівана невдача	свій хлопець	переживання невдачі
Інфор	1,49 17 %	2,44 25 %	2,22 17 %	1,78 11 %	2,06 17 %	1,51 15 %
7	приземлено-конформний тип	успіх – результат дій	сумлінний і сміливий	відсутність орієнтації в ситуації	діяти, оцінивши необхідний результат	незалежний тип особистості
Інфор	1,18 14 %	1,67 22 %	1,62 18 %	1,77 26 %	1,56 20 %	1,04 17 %
8		знецінююча критика	некерованість	трудоголік	обов'язковий тип особистості	
Інфор		1,42 17 %	2,22 25 %	1,59 18 %	1,49 19 %	
9		знецінення невдачі	успіх підстерігає сміливих, а не вразливих	розслаблений	аналіз суперечностей – передумова успіху	
Інфор		1,22 24 %	1,67 18 %	1,21 22 %	1,55 17 %	
10					заохочення уникання невдачі	
Інфор					1,29 22 %	

Примітка. Напівжирним шрифтом позначено навантаження факторів, у % – їх інформативність.

Аналіз власних значень факторів показує, що найбільш впливовими є 1-й та 2-й фактори, власні значення яких більші 3; з решти факторів у двох власні значення знаходяться в межах 1, у п'яти – в межах 2. Зауважимо, що 9 факторів, виявлених при аналізі даних III-го курсу, у логічну послідовність не поєднуються, відображаючи різнобіч прихованих тенденцій.

У результаті проведеного нами факторного аналізу на основі даних студентів IV курсу ($n = 42$) виявлено також дев'ять факторів, шість з яких – загальні, три – спеціальні, і лише два останні визначаються статистично не значущими навантаженнями змінних. Аналіз власних значень факторів виявив, що найбільшою силою володіють 1-й та 4-й фактори; решта факторів мають значно менші власні значення та вплив на приховані причинні зв'язки між змінними.

У результаті факторного аналізу, проведеного на матеріалі вибірки V-го курсу ($n = 40$), нами виявлено найбільше – десять значущих факторів, сім з яких – загальні (1-3-й, 5-й, 7-й, 9-й, 10-й) та три – спеціальні (4-й, 6-й, 8-й), причому три з них (5-й, 9-й, 10-й) визначаються статистично не значущими значеннями змінних.

Аналіз власних значень факторів виявив, що максимальним впливом володіє фактор 1-й, проте значення 2-3-го факторів не набагато менші; вплив інших факторів значно (удвічі й більше) менший.

Проведений нами кореляційний аналіз між факторами виявив: на I-му курсі – існування статистично значущого ($p < 0,05$) зв'язку між фактором 1-им („попередження невдачі”) та фактором 2-им („безнадія”) – $r = 0,52$ – і фактором 5-им („турботливий тип особистості” – $r = - 0,32$) свідчить

про те, що чим менше особа очікує успіху, тим менше вона буде намагатися уникнути чи попередити невдачу, а риси турботливого типу особистості зі знаком „-” стосуються піклування про себе, а не про інших людей; фактор 2-ий („безнадія”) корелює з фактором 7-им („приземлено-конформний тип особистості”) – $r = - 0,34$, тобто, чим більше в особистості характеристик конформного типу, тим більше вона прагне успіху, точніше, тим вища у неї планка, що означає надію на суспільне визнання;

– на II-му курсі кореляційним зв'язком пов'язані такі фактори: фактор 1-ий („наївний оптимізм”) – з факторами 7-им („успіх – результат дій”) – $r = - 0,45$ та 9-им („знецінення невдачі”) – $r = - 0,35$, тобто наївний оптимізм студентів другого курсу несумісний з безтурботністю щодо свого навчання, хоча загроза невдачі сприймається досить адекватно; фактор 3-ий („життя як служіння іншим”) – з факторами 6-им („амбіційна драматичність”) – $r = - 0,38$ та 8-им („знецінююча критика”) – $r = 0,33$, отже, служіння людям не потребує зовнішніх ефектів і показухи, зате узгоджується з моральною суворістю; фактор 4-ий („незалежний тип особистості”) – з фактором 8-им („знецінююча критика”) – $r = - 0,32$, тобто незалежний тип особистості не сприймає критику своїх невдач як знецінюючу; фактори 7-ий („успіх – результат дій”) та 9-ий („знецінення невдачі”) – $r = 0,40$, отже, розуміння невдачі та успіху студентами досить неоднозначне: неадекватна оцінка ними власної невдачі зумовлює усвідомлення того, що задля досягнення успіху потрібно проявити активність; можна сказати, що на невдачах студенти-другокурсники вміють учитися;

– на III-му курсі виявлено існування

кореляційного зв'язку між фактором 1-им („перестраховальник”) і фактором 3-ім („свідомий себе ексцентрик”) – $r = -0,36$ – і фактором 4-им („свідоме уникання невдачі”) – $r = 0,32$; фактор 2-ий („очікування успіху”) пов'язаний з фактором 4-им („свідоме уникання невдачі”) – $r = -0,35$: чим більше особа намагається уникнути невдачі, тим більше вона схильна перестраховуватися і тим менше очікує успіху, – зусилля витрачаються на активне уникання невдач (навіть можливих), що об'єктивно зменшує здатність досягати успіху та реальну можливість його очікувати;

– на IV-му курсі статистично значущі пов'язані такі фактори: фактор 1-ий („прийняття невдачі”) та фактор 2-ий („обґрунтоване очікування успіху”) – $r = 0,34$, – імовірно, висновки, зроблені з невдачі, є запорукою майбутнього успіху; фактори 2-ий („обґрунтоване очікування успіху”) та 3-ій („обґрунтоване попередження невдачі”) – $r = -0,43$, тобто, націленість на успіх несумісна з думкою про невдачу; фактори 3-ій („обґрунтоване попередження невдачі”) та 7-ий („відсутність орієнтації в ситуації”) – $r = 0,33$, отже, чим меншою є орієнтація в ситуації, тим більше зусиль тратиться на попередження невдачі; фактор 4-ий („турботливо-владний тип особистості”) та 7-ий („відсутність орієнтації в ситуації”) – $r = 0,35$ і фактор 9-ий („розслаблений”) – $r = -0,34$, тобто турботливо-домінантна позиція компенсує відсутність орієнтації в ситуації та не має нічого спільного з незібраністю і розслабленістю, отже, більшість факторів, виявлених на IV-му курсі, є взаємопов'язаними у цілісну систему;

– фактори, визначені на V-му курсі, найбільш самостійні: статистично значущий кореляційний зв'язок існує (і є цілком логічним) лише між фактором 1-им („мотивація уникання невдач”) та фактором 2-им („наближення успіху”) – $r = -0,33$, – тобто розвиток мотивації уникання невдач зменшує ймовірність наближення успіху: згідно з результатами методик і теоретичних даних, мотивація уникання неуспіху протилежна мотивації його досягнення, а, отже, і сподіванням на досягнення успіху.

Аналіз факторних структур, виявлених на різних курсах, дозволяє нам запропонувати логічні (проте, не позбавлені суб'єктивності, зрозумілої у випадку факторного аналізу) пояснення зв'язків між факторами:

– студенти I-го курсу починають з активних спроб попередити невдачу, проте на успіх не сподіваються, розуміючи, що прямого зв'язку між попередженням неуспіху та досягненням успіху не існує; ситуація компенсується (поліпшується) умінням раціонально володіти ситуацією – етапом розвитку самоуправління – і перетворює першокурсників на сміливих (небезпідставно) мрійників, що об'єктивно підкріплюється впливом характеристик турботливого типу особистості; проте підсумовує ситуацію, водночас погіршуючи її, вплив особливостей приземлено-

конформного типу особистості, у результаті чого підсумковий фактор виглядає як „без надії сподіваюся”, тобто сподівання (першокурсників, у тому числі) пов'язані з перфекціоністськими настановами, – марні;

– на II-му курсі студенти недооцінюють значення невдачі (як своєрідний спадок від I-го курсу), і, будучи амбіційно-драматичними та незалежними, є наївними (невиправдано) оптимістами у своїх сподіваннях на удачу, тобто сподіваються марно; становище уточнює знецінююча критика, яку опитані зазвичай чують у відповідь навіть на наявні досягнення; проте ситуація на II-му курсі більш оптимістична щодо реалізації перфекціоністських настанов майбутніх психологів, адже життя вони сприймають як служіння іншим, а результат власних дій асоціюють з успіхом, що певною мірою компенсує і пояснює вищезазначені характеристики;

– третьокурсники, знаходячись на своєрідному піку навчального процесу, виявляються схильними до перестраховки, що є результатом попереднього досвіду, і свідомо уникають невдачі, а не наївно й інтуїтивно, як студенти молодших курсів, тому створюють об'єктивні передумови для очікування успіху; проте, пасивно його очікуючи, не усвідомлюють, що для його досягнення потрібно проявити активність; самоуправління у досліджуваних практично відсутнє, відчувається вплив рис самозакоханого типу особистості, що збільшує впевненість у власній самостійності; у результаті студенти набувають характеристик добросовісності у праці та мріях, тобто, до III-го курсу студенти починають розуміти необхідність прояву власної цілеспрямованої активності для досягнення позитивного результату, що свідчить про прискорення формування у них перфекціоністських настанов;

– на IV-му курсі студенти приходять до розуміння прийняття невдачі як мобілізації зусиль щодо її попередження; відчувають вплив над-добросовісного типу особистості, трудячись добросовісно, вони попереджають невдачі й тому виправдано очікують успіху, намагаючись тут же його продемонструвати; ситуацію об'єктивно поліпшує вплив характеристик турботливого типу особистості, поєднуючись із владними характеристиками. Саме сукупність даних факторів пояснює, чому невдачі сприймаються як несподівані, проте прийнятні, спричинюючись недоліком у розвитку здатності до самоуправління, – відсутністю орієнтації в ситуації – і приводять до конформного уникання досягнень; тобто, для студентів IV-го курсу важливо не виділятися у межах своєї групи, заради чого можна миритися з невдачами, проте варто уникати успіхів, щоб не наразитися на обструкцію товаришів;

– у п'ятикурсників, нарешті, формується мотивація уникання невдачі, що, певним чином, обґрунтовує можливість успіху: якщо людина ретельно уникає невдачі, то ймовірно, що, хоча б

якогось, успіху – досягне; старшокурсники починають розуміти, що їх свобода – лише у певних межах (зрештою, саме на минулому курсі вони ці межі самі для себе визначили), що заставляє їх проявляти авантюрну агресивність при відсутності самоконтролю, очевидно, намагаючись ці межі зруйнувати; проте характеристики обов'язкового типу особистості сприяють тому, що на завершальному етапі навчання студенти логічно опиняються на шляху до самоствердження; у них розвивається здатність до аналізу протиріч, брак її відчувався ще на минулому курсі, яка розуміється як передумова успіху; з'являється розуміння, що діяти необхідно, лише ретельно оцінивши потрібний результат, можливі наслідки і зіставивши їх; тобто, здатність до самоуправління вдосконалюється до моменту завершення навчання у ВНЗ, що об'єктивує можливість розвитку і прояву перфекціоністських настанов у майбутній професійній діяльності практичних психологів.

Завершальним етапом роботи стала інтерпретація факторів перфекціонізму по курсах і кореляцій між факторними коефіцієнтами, що, в підсумку, дозволило описати цілісний **цикл розвитку** перфекціоністських настанов студентів-психологів у процесі їх професійної підготовки.

У цьому контексті *першокурсників* вирізняє обережна, поволі песимістична позиція в навчанні, що поєднується з меркантильними інтересами, товаришуванням з референтним колом осіб і поодинокими екстравагантними витівками.

На *другому курсі* факторний спектр перфекціонізму більш різнобарвний і суперечливий: з'являється оптимізм (наївний і обґрунтований), рефлексія щодо себе та інших людей стимулює пошуки автентичної життєвої позиції, провокує на екзистенційні „експерименти”.

Попри падіння основних показників мотивації досягнення на *III-му курсі* спостерігається укрупнення факторів перфекціонізму, що свідчить про складну рефлексивну роботу і диспозиційну перебудову особистісного профілю на еталон „типового” студента: сумлінного і водночас пасивного, сміливого, ексцентричного і вразливого, тривожного та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Наследов А.Д.* Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
2. *Основы психологии: Практикум / Ред.-сост. Л.Д. Столяренко.* Изд. 3-е, доп. и переработ. – Ростов н/Д: „Феникс”, 2002. – 704 с.
3. *Собчик Л.Н.* Мотивационный тест Хекхаузена.

Подано до редакції 16.04.07

РЕЗЮМЕ

Выделено факторную структуру перфекционистских установок и эксплицировано

Четвертокурсників вирізняє найбільш консолідована структура факторів перфекціонізму: емоційна зрілість, адекватне реагування на події, стійка налаштованість на працю, соціабельність, турботливо-владний профіль особистості. Останнє підтверджує гіпотезу Х. Хекхаузена [5] про культуральні джерела мотивації досягнення, а саме: поєднання мотивів афіліації з прагненням до переваги.

На *випускному курсі* зафіксовано наростання автономності, упевненості у собі, інтернальності, сподівання на успіх, поєднані з тривогою відносно того, що ситуація може вийти з-під контролю.

Щодо змісту факторної структури та здійснюваного факторами прихованого впливу на вибірку, зауважимо, що зв'язок між факторами в межах факторної структури не є ні лінійним, ні послідовно причинно-наслідковим, він багатомірний – кожний фактор впливає на кожний, причому при наявності кореляції між факторами вплив посилюється, а номер фактора не визначає ступінь його впливу на змінні і частіше є неоднозначним; факторна ж структура – це система взаємопов'язаних елементів.

Висновки. Загальними факторами розвитку перфекціоністських настанов майбутніх практичних психологів щодо професійної діяльності є стратегія попередження невдачі, очікування успіху, експериментування із самовираженням, реактивність, чуйність, вразливість, самодостатність.

Цілісний цикл розвитку перфекціоністських настанов у контексті професійної підготовки базується на опосередкованій рефлексивними процесами мотиваційно-диспозиційній перебудові особистості майбутнього практичного психолога згідно з вимогами професійної діяльності і мінливими умовами соціокультурного довкілля й первинної професіоналізації.

Отже, експлікація цілісного циклу розвитку перфекціоністських настанов у студентів-психологів щодо майбутньої професійної діяльності дозволяє встановити не лише природну логіку становлення даного феномена, а й передбачити причини її порушення та викривлення, а в перспективі – і засоби корекції.

Практическое руководство. – СПб.: Речь, 2002. – 16 с.

4. *Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

5. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность. – 2-е изд. – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.

цикл их развития у студентов-психологов в контексте профессиональной подготовки в ВУЗе.

SUMMARY

Leading tendencies, psychological mechanisms and conformities to the law of development of perfectionists options at students-psychologists, and also factor structure are certain that explicate cycle of their development at students-psychologists in the context of professional preparation in VNZ.
